

ADLİYE ADALET KOMİSYONLARININ DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI

Orhan DOĞAN*

GİRİŞ

Adalet kavramının hem dünyevi hem de uhrevi yönü bulunmaktadır. Kuran’da, adil davrananlar hem dünyada hem de ahirette övülmüş ve ödüllendirilecekleri vaat edilmiştir. Ömer Hayyam’ın meşhur beytinde belirtildiği üzere Adalet; kâinatın ruhudur ve devletin temelidir. Yusuf Has Hacıp *Kutadgu Bilig* isimli eserinde, “*Adalet gökyüzünün direğidir. Eğer adalet bozulursa gökyüzü çöker...*” diye yazmaktadır. Bu denli adalete önem veren ve isminin başında adalet bulunan adliye adalet komisyonlarının dünü, bugünü ve yarını bu makalemizin konusunu oluşturmaktadır.

1879 tarihinde ilk teşkilat nizamnamesiyle kurumsal kimlik kazanan adliye adalet komisyonları ilk başta 1879 tarihinde 5 üyeli, 1919 yılında 7 üyeli olarak faaliyette bulunmuş günümüzde 1983 tarihli 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu ile 3 üyeli bir profile kavuşmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 Kasım 1922 tarihinde Osmanlı Saltanatının kaldırılması ve 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte yeni yönetim sistemine uygun kanunlaştırma hareketi başlamış ve Mehakimi Şer’iyenin İlgasına ve Mehakim Teşkilatına Ait Ahkâmı Muaddil Kanun¹⁶³ kabul edilmiştir. Kanun’un 5’inci maddesi “Her asliye mahkemesi nezdinde bir müddeiumumi ile müddeiumumi muavini bulunur.” şeklindedir. Böylelikle savcılık teşkilatı asliye ceza mahkemeleri nezdinde kurulmuş olmaktadır¹.

1925 yılında Cinayet Mahkemeleri Merkezlerinde,1930 sonrası ise Ağır Ceza Merkezlerinde hem savcılık kurumuna hem de adliye adalet komisyonlarına yer verilmiştir.

Günümüzde ise ACM (ağır ceza merkezlerinde) Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonları, istinaf mahkemesi bulunan yerlerde ise Bölge Adliye Mahkemesi Adalet Komisyonu ile Bölge İdare Mahkemesi Adalet Komisyonu faaliyet göstermektedir.

Günümüzde adliyelere personel alımları, birim içi görevlendirmeler ve personel nakil konularında insan kaynakları

* Sakarya Adliyesi Yazı İleri Müdürü
orhandogan77@hotmail.com

¹ Şık, Hüseyin, Türk Adli Yargı Sisteminde Savcılık Kurumu, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Diyarbakır 2018,s.27.

anlamında hizmet veren ancak modern insan kaynakları yönetiminden uzak olan adliye adalet komisyonları ne yazık ki personel yönetimi konusunda da iç içe geçmiş karmaşık bir yapıya sahiptir. Cumhuriyet Başsavcılığında görevli bir personel gerek görüldüğünde mahkemelerde de görevlendirilmektedir. Aynı şekilde mahkeme personelleri de Cumhuriyet Başsavcılığı bünyesinde görevlendirilmektedir. İnsan kaynakları yönetimi bakımından bu durum dikkate alınması gereken bir durumdur.

Gelecekte Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğüne bağlı il ve ilçe adliye müdürlüğü şeklinde bir teşkilatlanma yapısı oluşturulursa adliye yönetiminde birlik ve düzen sağlanmış olacaktır.

I- ADLİYE ADALET KOMİSYONLARININ DÜNÜ

A.-Tanzimat Dönemi Öncesi Adliye Yönetimi

Tanzimat Dönemi öncesi mahkemede görev yapan personellerin başkatip, katip, muhızır, mübaşir vb meslekler babadan oğla geçtiğinden kadı arzıyla merkeze bildirilir ve merkezin onayıyla atama işlemi gerçekleştirilirdi.

Örneğin Sivas Mahkemesi Başkâtibi İbrahim vefat ettiğinde yerine geçecek bir oğlu olmadığından Mevlana Seyyid Ömer'in atanması Sivas Valisi tarafından merkeze arz edilmiştir.²

Adliyede görevli personeller Tanzimat Dönemi öncesinde mahkeme kadısı ve kazadaki ileri gelenlerin uygun gördükleri kişiler tarafından seçilirdi.³

Katip olması düşünülen memur adayı hangi kalem dairesinde çalışmaya başlayacaksa usta-çırak usulü ile yetiştirilmek üzere eğitime alınırdı. Genellikle katiplerin çocuklarından 10-12 yaş aralığında olanların eğitime alındıkları ve usta-çırak ilişkisi ile yetiştirildikleri, devrin önemli hocalarından ders aldıkları meslekleri için önemliydi⁴.

Adliye teşkilatında çalışan personelin yükselme işlemleri ise terfi sistemine göre yapılmaktaydı. Örneğin Kütahya ili hurufat defterleri incelemesinde mahkeme başkatibi olan Feyzullah'ın vefatı ile birlikte başkatipliğin mahkeme ikinci katibi olan Seyyid Abdurrahman'a geçmesi dikkate değerdir.⁵

² Sönmez, Serpil, Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas,Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2015,55.

³ Çadırcı, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1997,s.90.

⁴ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1988 s.40.

⁵ Aydın, Asuman, Hurufat Defterlerine Göre Kütahya Şehri (XVIII. Yüzyıl) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2019, s.20.

B-Tanzimat Dönemi Sonrası Adliye Yönetimi

01/06/1879 tarihli Adliye Nezaretinin ilk Adliye Nizamnamesi ile bakanlığın ilk teşkilat yapısı ortaya çıkmış, teşkilattaki birimlerin görev tanımları yapılmıştır.

Adalet Bakanlığı; Adalet Heyeti Bakanı, Adalet Müsteşarı, Adalet Yazı İşleri Müdürü (Adalet Mektupçusu), Adalet Kurulu (Encümen-i Adliye), Adalet Dairesi Kurulu (Encümen Daire-i Adliye), Havale Müdürü, Ceza İşleri Müdürü, Hukuk İşleri Müdürü, Memur Sicil Müdürü, Mezhepler Müdürü, Evrak Müdürü ve Muhasebeci'den oluşmaktadır.⁶

Memur sicil müdürünün görevi,⁷ *ilk olarak* Nizamiye Mahkemeleri memurlarının haleflerin sicilini düzenlemek ve bunların azil veyahut memuriyetlerinin değiştirilmesi ve haklarında yapılan şikayetler üzerine yapılan işlemleri ve memurluk sınıflarına ilişkin bütün husus ve durumları ilgili defterlerine kaydederek bu hususta bakanlık tarafından yazılacak yazıları düzenlemek. *İkinci olarak* mevcut olan mahkemelerin isim ve dereceleri ile kuruluş tarihlerini kaydederek lağvedilen veyahut yeniden kurulacak olan mahkemelerin ihtiyaç duydukları resmi işlemleri içeren raporları ve tezkereler ile sair evrakları düzenlemektir.

1- Vilayet Encümeni Adliye Komisyonu

Tanzimatla birlikte II. Mahmut devrinde idari birimler Eyalet, Sancak ve Kaza olarak üçe ayrılmıştır. 1864'te eyaletlerden "Vilâyet" sistemine geçilmesi kabul edilerek, vilâyetler kuruldu.

1870 yılında idarî birimlere "Nâhiye" teşkilatı da eklenmiştir. TBMM Hükümeti döneminde Misak-ı Millî sınırları içinde 15 vilâyet, 19 müstakil liva (sancak), 34 mülhak liva, 302 kaza ve 679 nahiye bulunuyordu.⁸ Cumhuriyetin ilânı ile birlikte vilâyetler 1924 tarihinde son şeklini almıştır.

Mahkemelerde görevli, reis, aza, aza mülazımları, müddeti umumiler ve yardımcıları Adliye Nezaretinin seçimi ile Padişah oluruyla tayin olurlardı.

Mahkemelerde görevli tüm personelin ataması (hakim savcı sınıfı hariç) adliye nezareti tarafından yapılırdı.

Taşra mahkemelerinde görevli olan başkatip, katip, hademe icra memuru, mübaşir, hizmetli, odacı vb gibi adliye memuru olarak adlandırılan memurların seçimi taşra adliye encümenliğince yapılırdı.

⁶ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi., YEE Defteri Nr 706,s.61-79.(Adliye Nezareti Nizamnamesi)

⁷ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi., YEE Defteri Nr 706,s.61-79.(Adliye Nezareti Nizamnamesi)

⁸ Sezen, Tahin, Osmanlı Yer Adları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.

a-Vilayet Adliye Encümenliği Komisyonun Oluşumu

Adliye Müfettişi, İstinaf ve Bidayet Mahkemesinin Birinci ve İkinci Başkanları, Müddeti Umumi ve muavini ve Ticaret Mahkemesi Reisinden oluşurdu.

Örneğin 1870-1923 Adana Vilayeti ,1869-1923 Ankara Vilayeti, Aydın Vilâyeti (1868-1923), Bursa Vilâyet Merkezlerinde (1867-1923) Vilayet Adliye Encümenliği Komisyonu görev yapmıştır.

Vilayeti Adliye Encümeni komisyonunun asıl üyesi olarak görev yapan adliye müfettişi 1879 tarihli Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ile teşkilatta yerini almış ve her vilayete adliye müfettişi tayin edilmiştir⁹.

Vilayeti Adliye Encümenliği 1. Dünya Savaşı yıllarında; İstinaf Mahkemesi Reisleri, İstinaf Mahkemesi Müdde-i Umumisi, Bidayet Mahkemesi Reisleri, Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumisi olmak üzere 7 kişilik bir komisyondan oluşmaktaydı.¹⁰

b-Vilayet Adliye Encümenliği Komisyonu Başkan ve Üyelerinin Seçimi ve Görevleri ¹¹

Komisyonun başkan ve üyelerini *Encümen-i İntihab-ı Memurin-i Adliye* komisyonu seçerdi. Aynı şekilde görevden almalarını da aynı komisyon yapardı. Atamalar veya görevden almalar padişah oluru ile gerçekleştirilirdi. (Reis, müfettiş, müdde-i umumi, azalar)

Görevleri:

Vilayet Adliye Encümeni Komisyonu istinaf mahkemesi ile merkez vilayetin ve merkezden idare olunan kazaların;

1-İstinaf ve bidayet mahkemesinde çalışacak olan katip, hademe, icra memuru, mübaşir, odacı, aza mülazımının seçimini yapmak.

2-Atama evraklarını Adliye Nezaretine tasdik edilmek üzere göndermek.

3-Personelin görevden azl edilmesi işlemlerini yürütmek.

4-Tercüme-i Hal varakalarını ivedi bir şekilde Adliye Nezaretine sunmak .

5-İstinaf ve bidayet mahkemesinde çalışacak olan katip, hademe, icra memuru, mübaşir, odacı, aza mülazımının tayin ve becayiş işlemlerini yapmak.

6-Personelin terfi işlemlerini yapmak. Onay için Adliye Nezaretine göndermek.

⁹ Demirel, s.229.

¹⁰ Çiçek Rahmi, Kastamonu: 1.Dünya Savaşında Bir Osmanlı Kenti, Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komisyonu Sempozyumu Zagreb, 2008, s.123.

¹¹ Demirel, s.76.

7-İzin, yıllık izin, emeklilik işlemlerini yerine getirmek. Tekaüd Sandığı (Emekli Sandığı gibi) bu sandığa iletmek üzere emeklilik işlemlerini Adliye Nezaretine bildirmek.

8-Sicilleri, Sicili Ahval komisyonlarına göndermek gibi işlemleri yerine getirirlerdi.

c-Vilayet Adliye Encümenliği Komisyonunun Sorumluluğu

Adliye müfettişlerinin reisleri, azaları ve diğer memurlardan görevlerini yerine getirmeyenleri ve görevden alınması gerekenleri yapacağı bir soruşturma ile Adliye Nezaretine bildirmeye yetkileri vardı.

Adliye Müfettişleri teftişleri sırasında adliye encümenliği komisyonu tarafından yapılan intihab (memur alımı seçimi) işleminin usulüne uygun yapılmadığını veya usulsüzlük yapıldığını tespit ettiği takdirde usulsüz seçilenler yerine sınava girip başarısız olan adaylar arasından bir başkasını seçme yetkileri vardı. Bu durumu Adliye Nezaretine ayrıca bir rapor ile bildirirlerdi.

2-Liva Adliye Encümeni Komisyonu

Liva Bidayet Mahkemesi Birinci ve İkinci Başkanları, müddei umumi muavini, ticaret mahkemesi olan yerlerde ise ticaret mahkemesi reisinden oluşurdu.¹²

Örneğin 1884 tarihinde Edirne liva (Sancak), 1902 tarihinde Selanik liva (sancak), 1868 tarihinde Amasya liva Afyonkarahisar (1867-1918) liva (sancak) olarak görülen merkezlerde *Liva Adliye Encümeni Komisyonu* faaliyet göstermiştir.

3-Cumhuriyet Sonrası Adliye Komisyonları

Mülki yönetimin toprakta örgütlenmesi, nüfus büyüklüğü, coğrafi yapı, gelir kaynağı, toprak genişliği, ulaşım koşulları, kamu hizmetine ulaşabilirdik, iktisadi bütün oluşturma gibi teknik-yönetimsel faktörlerden çok, temel bölüşüm ilişkileri ile ilgilidir.¹³ Bu toprakta örgütlenme modeli adli teşkilatlanmanın da temelini oluşturmaktadır. Bu modül örnek alınarak adliyeler ve mahkemeler ilk başta oluşturulmuştur.

1920 yılında, ulusal sınırlar içinde 15 vilayet, 17'si müstakil 36'sı mülhak olmak üzere toplam 53 liva, 302 kaza ve 679 nahiye bulunmaktadır.¹⁴ Bu örgütlenmede adliye yönetiminde söz sahibi olan adliye komisyonu vilayet ve livalarda kurulmuştur. Bu tarihte toplam 68 adliye komisyonu olduğu görülmektedir. Kazalarda bulunan mülhakat

¹² Demirel, s.97.

¹³ Keskin, Nuray E., "Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme: İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu" Memleket Siyaset Yönetim, S.5, 2007, s.173.

¹⁴ Keskin, s.121.

adliyeler personel yönetimi konusunda komisyona bağlı olarak faaliyet göstermiştir.

Adalet yönetiminde bölge ölçeği, 1924 yılında çıkarılan ve 2004 yılına kadar 80 yıl adli örgütlenmenin temelini oluşturan 469 sayılı Mehakimi Şer'iyyenin İlgasına ve Mehakim Teşkilatına Ait Ahkâmı Muadil adlı yasanın 9. maddesi ile kaldırılmıştır.¹⁵

469 sayılı Mehakimi Şer'iyyenin İlgasına ve Mehakim Teşkilatına Ait Ahkâmı Muadil Kanununun 9. Maddesi ile ilçelerde asliye mahkemeleri merkezinde bir teşkilatlanmaya gidilmiştir.

Cumhuriyet idaresi bu düzenlemeyle, Osmanlı'da 1879'dan Cumhuriyete 45 yıl uygulanmış olan bölgesel ölçekli mahkemelerden vazgeçmiştir. 1982 yılında idari yargıda 2004 yılında ise adliye bölge ölçeği yeniden kurulmuştur. Bu durum, adalet yönetiminin mülki idarenin mekânsal ölçekte bağını koparma çabası ile ilgili bir gelişme olarak yorumlanabilir.¹⁶

Adliye örgütlenmesi, kazalarda asliye mahkemelerinden hareketle oluşturulmuştur. İlçelerde mülhakat adliyeler, il de ise ağır ceza merkezi temelinde adliye daireleri oluşturulmuştur.

1879 Mehakimi Nizamiyenin Teşkilatı adlı yasa ile kurulan vilayetlerde istinaf mahkemeleri uygulamasından 1924 yılında 469 sayılı yasa ile vazgeçilmiştir. Dolayısıyla o dönem adliye komisyon üyesi olan istinaf başkan ve üyelerinin de komisyon üyelikleri düşürülmüştür.

1925 yılının Adli Teşkilat Haritası incelendiğinde müstakil cinayet mahkemesi bulunan 20 il merkezinde ve mürettep cinayet mahkemesi bulunan 67 mahalde adliye encümen komisyonu varlığını sürdürmüştür.¹⁷

Gerek 1926 tarihli Hakimler Kanunu gerekse 1934 tarihli Hakimler Kanununda adliye yönetimi ile ilgili bilgi ve belge yer almamaktadır. Ayrıca 1962 tarihli Yüksek Hakimler Kurulu Kanununda da adliye yönetimi ve komisyonlar ile ilgili olarak bir bilgi mevcut değildir.

1934 yılında hakim ve savcıların atama işi Adalet Bakanlığı tarafından yapılmaya başlanmıştır. Hakim ve savcılarla ilgili işlemleri yerine getirmek üzere üst derece hakim ve savcılardan bir kurul (ayırma meclisi) oluşturulmuş ve ayırma meclisinde Yargıtay Başkanı'nın başkanlığında Cumhuriyet Başsavcısı ve 4 Yargıtay üyesiyle, Adalet

¹⁵ Kilim Ergüzeloğlu, Esra, Türkiye'de Adalet Yönetimi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara, 2009, s.161.

¹⁶ Kilim Ergüzeloğlu, s.161.

¹⁷ Özel, Cengiz, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında 1341 (1925) Teşkilatına Göre Taksimat-ı Adliye Haritası Zaviyesinden Adalet Teşkilatı, Adalet Dergisi, 2019/1-2 sayı 62-63, s.189-210.

Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı, Ceza İşleri Genel Müdürü, Hukuk İşleri Genel Müdürü ve Özlük İşleri Genel Müdürü görev almıştır.¹⁸

1941 tarihli ağır ceza mahkemeleri itibariyle mahkemeler teşkilatı cetveline göre¹⁹ 81 ağır ceza merkezi bulunduğu ve bu ceza merkezlerinde adliye komisyonları bulunduğu görülmektedir. Teşkilatlanmada dikkat çeken Gürün ACM, Keskin ACM ve Burhaniye ACM bulunduğu mahallerde de hem ağır ceza mahkemesi hem de adliye komisyonu bulunmasıdır.

Cumhuriyet sonrası adliye adalet komisyonu başkanı ağır ceza reislerinden Adalet Bakanlığı tarafından seçilmiştir. Belgesay'ın 1944 yılında yayınladığı eserine göre o dönemde: Yargıçların tayin ve terfi işleri Adalet Bakanı aracılığı ile yapılmaktaydı. Adalet Bakanı bütün yargıçlar üzerinde denetime yetkiliydi.²⁰

1949 yılı sonunda 86 ağır ceza, 6 asliye ticaret, 405 asliye hukuk ve asliye ceza, 153 tek hâkimli asliye, 267 sulh, 14 kadastro ve 8 toprak (arazi) mahkemesine ulaşılmıştır.²¹ 497 İl, ilçe ve bucak merkezinde adalet teşkilatı kurulmuştur.²² 86 ağır ceza merkezinde adliye adalet komisyonu başkanlıkları oluşturulmuştur.

1973 yılı mahkeme sayıları incelendiğinde Müstakil Ağır Ceza Mahkemesinin 100, Mürettep Ağır Ceza Mahkemesinin 38 olduğu görülür.²³ Adliye Komisyonları yine bu ağır ceza mahkemeleri çevresinde teşkilatlanmıştır.

1973-1982 döneminde adalet komisyonuna yapılan atamalarda hakimlerde kıdeme önem verilmiş ve kıdemli hakimlerden komisyon başkanı ve üyesi seçilmiştir. Yine bu dönemde komisyon başkanı ve üyeleri Adalet Bakanlığı tarafından atanmıştır. Komisyon başkanı ve üyeleri ceza mahkemesi hakimlerinden seçildiği gibi hukuk mahkemesi hakimlerinden de seçilmiştir.

Adalet Bakanlığının il ve ilçe yönetimine bağlı bir taşra örgütlenmesi yani çoğu bakanlığın olduğu gibi mülki idareye bağlı "il adalet müdürlüğü" ya da "ilçe adalet müdürlüğü" bir birimi olmadığından taşrada adli bürokrasi tarihsel süreçte yavaş yavaş idari bürokrasiden ayrılmış ve vali ile kaymakamların, hakim ve savcılarla hiyerarşik nitelikli herhangi bir ilişki kuramaması, yargı bağımsızlığını

¹⁸ Ünal, Şeref, Anayasa Hukuku Açısından Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Hakimlik Teminatı, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 1994, s.69-70.

¹⁹ Adliye Ceridesi 1941 sayı 1. s.78.

²⁰ Belgesay, Mustafa Reşit, Teorik ve Pratik Adliye Hukuku; Hukuk Ceza ve İdare Usulü Muhakemelerinin Sentetik İzahı, Marifet Basımevi, İstanbul, 1944, s. 63.

²¹ Ardahan, Vedat, "Adalet Teşkilatımız" İstanbul Barosu Dergisi, C. XXVI, S. 1, 1952, s. 19-26

²² Tan, Hadi "Cumhuriyetimizin XXV. Yıldönümü Münasebetiyle Cumhuriyet Devrinde Adalet Teşkilatımız" Siyasi İlimler Mecmuası, C. XVIII, S.122, Kasım 1948, s. 333-337.

²³ Kilim Ergüzeloğlu, s.184.

güvence altına alan kaygıdan ileri geldiği konusunda şüphe bulunmamaktadır.²⁴

1949 yılında 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu “Hâkimler Kanunu ile İcra ve İflas Kanununda yazılı yargıç, Cumhuriyet savcısı ve yargıç sınıfında bulunanlarla bu kanunlarda yazılı adalet memurları”nı genel idare örgütlenmesinin dışında tutarak, bunları valinin hiyerarşik denetiminden çıkarmıştır.²⁵

2004 yılında İl İdaresi yasasında mülki idare ve adliye ilişkilerini oldukça azaltan yeni düzenlemeler yapılmıştır. Kanunun 10. maddesinde yer alan a ve d fıkraları kaldırılmıştır. 2008’de 5728 sayılı kanun ile aynı maddenin e fıkrası da yürürlükten kaldırılınca valinin sadece ceza ve tevkifevleri üzerinde gözetim ve denetim yetkisi kalmıştır.²⁶

2006 yılı sonu itibariyle 111 Ağır Ceza Merkezi ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonu, 21 Bölge İdare Mahkemesi ve Adalet Komisyonu,²⁷ 2008 yılı sonu itibariyle 134 Ağır Ceza Merkezi ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonu, 25 Bölge İdare Mahkemesi ve Adalet Komisyonu,²⁸ 2012 yılı sonu itibariyle 28 Bölge İdare Mahkemesi ve Adalet Komisyonu,²⁹ 2016 yılı sonu itibariyle 8 Bölge İdare Mahkemesi ve Adalet Komisyonu ve 139 Ağır Ceza Merkezi ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonu,³⁰ 2018 yılı sonu itibariyle 141 Ağır Ceza Merkezi ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonu³¹ faaliyet göstermektedir.

Günümüzde 144 adet ağır ceza merkezinde adli yargı adalet komisyonu başkanlığı, 8 idari yargı adalet komisyonu başkanlığı, 15 bölge adliye mahkemesi adalet komisyonu başkanlığı bulunmaktadır.³² Ağır ceza merkezlerinde ayrıca cumhuriyet başsavcılığı da kurulmuştur.

Ağır ceza merkezi olmayan ilçelerde mülhakat adliyeler bulunmaktadır. Mülhakat ilçe adliyeleri idari yönden (yönetim açısından) bağı olduğu ilin ağır ceza merkezine karşı sorumludur.

Adalet Bakanlığının taşra birimleri adliyelerde ilk derece adli yargı ve idari yargı ile bölge adliye mahkemelerinin yanında örgütlenmiştir

²⁴ Kilim Ergüzeloglu, s.169

²⁵ Kilim Ergüzeloglu, s.169.

²⁶ Kilim Ergüzeloglu, s.169.

²⁷ Adalet Bakanlığı, Adalet Bakanlığı 2006 Faaliyet Raporu, Ankara:2007, s.16.

²⁸ Adalet Bakanlığı, Adalet Bakanlığı 2008 Faaliyet Raporu, Ankara:2009, s.75.

²⁹ 2012 Adalet Bakanlığı, Adalet Bakanlığı 2012 Faaliyet Raporu, Ankara:2013, s.93

³⁰ Adalet Bakanlığı 2016 Faaliyet Raporu, Ankara:2017, s.79

³¹ Adalet Bakanlığı 2018 Faaliyet Raporu, Ankara:2019, s.9.

³² <https://www.hsk.gov.tr/Adli-Idari-Yargi-Listesi.aspx>.

II-ADLİYE ADALET KOMİSYONLARININ BUGÜNÜ

A-Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonu

Adliye Adalet Komisyonlarının kuruluş ve görevleri, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun 113, 114 ve 115 inci maddelerinde düzenlenmiştir.

Adalet komisyonları, yargılama faaliyetleri olmayan idari birimlerdir. Yaptıkları görev idarî işlem niteliğinde olup, Anayasanın 125 inci maddesi gereğince yargı denetimine tabidir. Her bölge adliye mahkemesi, ağır ceza merkezi ve bölge idare mahkemesi nezdinde adalet komisyonu bulunmaktadır.

2802 sayılı kanunun 113.maddesinde “*Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonları: Ağır ceza mahkemelerinin bulunduğu yerlerde; başkanı ve bir asıl, bir yedek üyesi Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca belirlenecek hakimler ile o yer Cumhuriyet savcısından oluşur*” şeklinde oluşumu belirlenmiştir.

5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanunun 23. Maddesinde Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonunun Ağır ceza mahkemelerinin bulunduğu yargı çevresinde görev yapmak üzere bir adli yargı ilk derece mahkemesi adalet komisyonu kurulur. Bu komisyonun kuruluş şekli, görev ve yetkileri hakkında 24.2.1983 tarihli ve 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanununun 113 ilâ 115 inci maddelerinin uygulanacağı belirtilmiştir.

Günümüzde Adli Yargı İlk Derece Mahkemesi Adalet Komisyonunda genelde Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı komisyon başkanı olmakta diğer asıl üye ise genelde hukuk mahkemesi hakimleri arasından Hakimler ve Savcılar Kurulunca seçilmektedir. Komisyonun diğer asıl üyesi ise Cumhuriyet Başsavcısı olmaktadır. Cumhuriyet başsavcısı komisyonun doğal ve asil üyesidir.

2802 sayılı kanunda komisyonun doğal üyesi Cumhuriyet savcısı olarak görülmektedir. Cumhuriyet savcılığı 1992 yılında Cumhuriyet Başsavcılığına dönüşmüştür.

5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun, Cumhuriyet Başsavcılıklarının görev ve yetkileri ile teşkilatlanmasına açıklık getirmiştir.

Mahkeme kuruluşu bulunan her il merkezi ve ilçede o il veya ilçenin adı ile anılan bir Cumhuriyet Başsavcılığı kurulur denilerek mahkeme kuruluşu olan yerlerde Cumhuriyet Başsavcılıklarının kurulacağı belirtilmiştir.

Adli yargıda ilk derece mahkemeleri, 26.09.2004 tarih ve 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir.

“Adli yargı adalet komisyonları” 26/9/2004 tarihli ve 5235 sayılı Kanununun 49 uncu maddesiyle “Adli yargı ilk derece mahkemesi adalet komisyonları” olarak 1/4/2005 tarihinden geçerli olmak üzere değiştirilmiştir.

B- Bölge Adliye Mahkemesi Adalet Komisyonu

5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanununun 31. Maddesinde Bölge Adliye Mahkemesi adalet komisyonundan bahsedilmektedir. Buna göre Bölge Adliye Mahkemesi adalet komisyonu bölge adliye mahkemesi bulunan yerlerde kurulmuştur. Komisyon, bölge adliye mahkemesi başkanının başkanlığında, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca daire başkanları arasından belirlenen bir asıl üye ile bölge adliye mahkemesi Cumhuriyet Başsavcısından oluşur.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ayrıca daire başkan veya üyeleri arasından bir yedek üye belirler. Başkanın yokluğunda en kıdemli daire başkanı, Cumhuriyet Başsavcısının yokluğunda Cumhuriyet Başsavcı Vekili ve asıl üyenin yokluğunda yedek üye komisyona katılır.

C- Bölge İdare Mahkemesi Adalet Komisyonu

Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri Ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu Ve Görevleri Hakkında Kanununun 3/G maddesinde Bölge İdare Mahkemesi Adalet Komisyonunun görev oluşumu düzenlenmiştir. Buna göre Bölge İdare Mahkemesi Adalet Komisyonu bölge idare mahkemesi bulunan yerlerde kurulur. Komisyon, bölge idare mahkemesi başkanının başkanlığında, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca daire başkanları arasından belirlenen iki asıl üyeden oluşur.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ayrıca daire başkan veya üyeleri arasından iki yedek üye belirler. Başkanın yokluğunda asıl üye olan kıdemli daire başkanı, asıl üyelerin yokluğunda ise kıdemine göre yedek üyeler komisyona katılır. Komisyon eksiksiz toplanır ve çoğunlukla karar verir. Bölge idare mahkemesi adalet komisyonu, 24/2/1983 tarihli ve 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanununun 114 ve 115 inci maddelerinde belirtilen görevler ile diğer kanunlarla verilen görevleri yerine getirir.

III-ADLİYE ADALET KOMİSYONLARININ YARINI

A-Adalet Komisyonu Başkanının Yetkilerinin Artırılması

Kanundan anlaşıldığı üzere Adalet Komisyonları Hakim ve Savcılardan oluşan bir heyet ile oluşup adalet teşkilatında görev yapmakta olan personelin özlük işlemlerini yürüten idari bir kuruldur.

Adli yargıda personel üzerinde etkisi olan Adalet Komisyonu Başkanlarının idari ve mali yönden bir yetkileri bulunmamaktadır. Adli Yargı Adalet Komisyonu Başkanlarının sadece birim içi personel görevlendirilmesi, terfi ve geçici hakim görevlendirmesi yapmak gibi yönetsel yetkileri bulunan komisyon başkanının adliye yönetiminde pasif bir görünümde kalması komisyonların en temel sorunlarından birini de oluşturmaktadır.

Adli yargıda adliye komisyonlarının ayrı bir bütçesi de yoktur. Harcama yetkilisi Cumhuriyet Başsavcısıdır. Adliye yönetiminde söz sahibi olan komisyon başkanına da harcama yetkisi verilmelidir. Mahkemelere tahsis edilen bütçeden başsavcılarının sorumlu olması mahkemeler üzerinde komisyon başkanını etkisizleştirmektedir. Savcılık ve mahkeme bütçelerinin ayrılması gelecekte adliye yönetimi açısından bir reform niteliğinde değerlendirilebilir.

Yargıtay Başkanı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı bütçelerinin ayrı olması adli yargıda da bu şekilde bir ayrıma gidilmesi ve komisyon başkanına harcama yetkisinin verilmesi son derece dikkate değerdir.

B- Adalet Komisyonu Başkanlığının Sekreteryasının Bulunmaması

İl ve ilçe Cumhuriyet Başsavcılıklarında bir veya iki sekreter görev yaparken komisyon başkanlıklarının büyük çoğunluğunda sekreteryaya bulunmamaktadır. İdari birim olan adliye adalet komisyonlarında sekreteryaya hizmetlerini yerine getiren bir özel kalem kurulmalıdır.

C- Adalet Komisyonu Başkanlarının Duruşmalara Başkanlık Etmesi

Adalet komisyonu başkanlıklarına başkanlık görevi ile birlikte mahkeme görevi de verilmektedir. Bu uygulama sadece büyük adliyelerde uygulanmamaktadır. Örneğin Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde komisyon başkanlığı görevi ilaveten verilmemektedir. Yargısal faaliyetlerle uğrasan adalet komisyonu başkanına ilaveten komisyon başkanlığının verilmesi zaten fazla olan iş yükünü biraz daha fazla artırmaktadır. Komisyon başkanlarının duruşmalara çıkmaması yönetsel açıdan zamanını da idari faaliyetlere yönlendirmesinin yolunu da açacaktır.

Komisyon heyetinin yetki ve görevlerine bakıldığında bu konuda eğitim almış olan kamu yönetimi, işletme vb. bölümlerden mezun

kişilerin bu heyette olması, en azından hakim ve savcı olarak mesleğe başlamış kişilerin belirli bir hizmet süresinden sonra idareci olarak seçilerek, kürsüye dönmek üzere muhasebe, yönetim ve idarecilik alanlarında uzmanlaştırma eğitimleriyle yetiştirilmesi doğru bir yapı oluşmasını sağlayabilir.

Ç- Adalet Komisyonu Başkan ve Üyelerinin Adalet Bakanlığınca Seçilmesi

Adalet komisyonu başkan ve üyeleri Hakimler ve Savcılar Kurulunca seçilmektedir. Yönetimsel daha genel bir ifadeyle insan kaynakları konusunda bir kuruluş olan komisyonların başkan ve üyelerini adalet bakanının bizzat seçmesi personel yönetimi açısından olumlu bir adım olabilir.

Personel alımlarının adliyelere yapılmasının bakanlık onayı ile tamamlanmaktadır. Dolayısıyla Bakanlık adına personel seçen komisyon başkan ve üyelerini atamayan veya görevlendirmeyen Adalet Bakanlığı pasif pozisyonda kalmaktadır.

D- Adli Teşkilatlanmanın İl ve İlçe Adliye Müdürlüğü Şeklinde Yapılanmaması

İldeki adli teşkilat valinin ilçedeki adli teşkilat ise kaymakamın gözetim ve denetimi altında değildir. Adalet Bakanlığı'nın il ve ilçe yönetimine bağlı bir taşra örgütlenmesi "İl adliye müdürlüğü" ya da "İlçe adliye müdürlüğü" gibi bir birimi kurulmamıştır.

Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğüne bağlı İl Adliye Müdürlüğü veya İlçe Adliye Müdürlüğü kurulması hususu tartışılabilir. Bu birimin işlemleri yazı işleri müdürü gözetim ve denetiminde bir büro tarafından yerine getirilebilir. Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Strateji belgesinde "Yazı işleri müdürlüğünün görev ve yetkileri genişletilecek ve "kariyer meslek" olarak yeniden yapılandırılacaktır." hükmüne yer verilmiştir. Yazı İşleri Müdürlüğüne yükselebilmek için şeflik alt birimi kurulmalı ve mahkeme yazı işleri müdürlükleri güçlendirilmelidir. Her kalemde bir müdür uygulaması son bulmalı ve il adliye müdürlüğü veya ilçe adliye müdürlüğünde görev yapacak yeteri kadar müdüre yer verilerek yargının taşra teşkilatlanmasının tamamlanması büyük önem arz etmektedir.

E- Adliye Adalet Komisyonlarında Personeli Temsil Edecek (Yardımcı Yargı Çalışanı Kökenli) Üye Bulunmaması

Hakim ve savcılarının, mesleğe başladıklarında uzmanlaşması, yönetici kadroları için seçilen kişilerin, yönetici olarak uzmanlaştırılması çözüm yöntemlerinden biri olarak görülebilir. Kaldı ki adliye yönetiminin bir idari mekanizma olması gözönüne alındığında farklı formasyonların yönetim süreçlerine katkı sunacağına kuşku

bulunmamaktadır. Adalet Teşkilatı içerisinde görev yapan ve bizzat komisyon kararlarına muhatap olan yazı işleri müdürü kadrolarından seçilen bir kısım müdürlerin ve yetkili sendika temsilcisinin de adliye yönetimine katılımı ve etkinliğinin tartışılmasının yarar sağlayacağı görülmektedir. Bu sayede idarece verilen kararların daha isabet oranı ve personelin veriminin artacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, gerek Adalet Komisyonlarında gerekse Adalet Bakanlığı teşkilatında hakim-savcı dışındaki, farklı disiplin ve eğitimlerden yetişen personelin yönetime katılması büyük katkı sağlayacağı gibi çalışma verimini artıracak, çalışma motivasyonunu yükseltecektir. Hatta personelimizin yenilikçi, inovatif, pratik çözümler ortaya koymasını sağlayacaktır. Böylelikle karma bir yönetim anlayışı teşkilatın tüm mensuplarına hitap etme imkanı bulmuş olacaktır.

Adalet Komisyonları, bilimsel açısından bakıldığında insan kaynakları yönetimi, olarak karşımıza çıkmakta, hatta bu konuda bir çok akademik çalışma ve kitap bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları da gösteriyor ki Adalet Komisyonlarının sadece hakim ve savcılardan oluşması tartışılabilir bir durum olarak görülmektedir.

F- Adalet Komisyonlarının Sadece İstinaf Merkezlerinde Kurulması (İstinaf Adli Yargı Komisyonu-İstinaf İdari Yargı Komisyonu)

Adli Yargı İlk derece Mahkemesi Adalet Komisyonları 144 Ağır Ceza Merkezinde günümüzde faaliyetlerini sürdürmektedir. İdari Yargı da adalet komisyonlarının sadece istinaf merkezlerinde kuruluşu da dikkate alınarak adli yargı için istinaf merkezlerinde adalet komisyonunun kurulması büyük önem arz etmektedir. Böylece insan kaynakları yönetimi konusunda uzmanlaşmış ve sadece adliye yönetimi ile ilgilenecek bir birim oluşturulmuş olacaktır.

İstinaf Adalet Komisyonunun oluşumu, İstinaf Mahkemesi Başkanı, Cumhuriyet Başsavcısı, İstinaf Hukuk Dairelerinden seçilecek üye ile yetkili sendika temsilcisi ve yazı işleri müdürü (Personel Genel Müdürlüğü tarafından seçimi yapılmalı) olmak üzere 5 üyeden kurulmalıdır. Adalet Komisyonu bürolarında halkla ilişkiler ve iletişim konusunda uzman personel görev almalı ve personel sorunları gerçekçi bir şekilde çözüme kavuşturulmalıdır. İstinaf Adli Yargı Komisyonu kendisine bağlı olan illerde görevli personel ile ilgili her türlü işlemi bağlı olduğu yargı çevresi sınırlarında yerine getirmelidir.

Günümüzde 15 istinaf mahkemesinin faaliyet gösterdiği dikkate alındığında istinaf merkezlerinde kurulacak adli yargı komisyonu ile insan kaynakları konusunda uzmanlaşma da aynı zamanda sağlanmış olur.

G- Adalet Komisyonlarında Kadın Başkan ve Üyelere Ağırlık Verilmeli

Osmanlı İmparatorluğu döneminde “kadın” olmaları mümkün olmadığından kadınların eğitim almadığı hukuk fakültesinin kapıları kadınlara 1921’de herhangi bir ön şart olmadan açılmıştır.³³ Türkiye’deki süreçte, 1921’de Süreyya Ağaoğlu ve üç arkadaşının hukuk fakültesine kayıt yaptırmalarıyla atılan ilk adım, hukukçu kadınların meslekte kat ettikleri yolu görmek için başlangıç noktalarının bilinmesi açısından önemlidir.³⁴ Hukukun öncü kadınlarının çok zor elde ettiği başarılar dikkate alınarak adalet komisyonu başkan ve üye seçimlerinde kadın hakimlere öncelik verilmesi son derece faydalı olacaktır. Hemen hemen yok denilecek kadar az olan kadın hukukçuların (hakim veya savcılarının) personel yönetim birimi olan komisyonlarda yer bulması çalışan kadın personellerin sorunlarını çözmeleri konusunda da büyük fayda sağlayacaktır.

SONUÇ

Adliye Adalet Komisyonları 1879 tarihinden günümüze kadar yaklaşık 141 yıldır faaliyet göstermiş köklü kuruluşlardır. 1879 tarihinden günümüze kadar bu araştırmamızda adliye adalet komisyonlarının tarihçesi araştırılmıştır. Adliye Adalet Komisyonlarının Yarını başlığımızda ise gelecekte nasıl bir adliye yönetimi Adalet Bakanlığının taşra yapılanmasında kurulabilir sorusuna yanıt aranmıştır. Adliye yönetiminin tek elden mi yoksa komisyonlar bazlı mı yürütülmesi bu çalışmamızda tartışılmıştır. Adli yönetimde özellikle taşra adalet komisyonlarında yardımcı yargı çalışanını da temsil eden üyelere (komisyon üyeliği) veya sendika temsilcilerine yer verilmesi konusundaki araştırmamız ile Türk Hukuk Tarihine reform anlamında etki edecek çıkarımlara yer verilmiştir. Sürekli olarak değişen Ağır Ceza Merkezleri ve ağır ceza mahkemeleri özellikle üzerinde durulan ve araştırılan konular olmuştur. Adalet Komisyonlarının tarihe yolculuğu adliye adalet komisyonlarının dün, bugün ve yarını şeklinde özetlenmiştir.

³³ Balcı, Emine, “Hukukun Öncü Kadınları: Türkiye’de Kadınların Hukuk Mesleğine Girişi Üzerine Bir İnceleme” Fe Dergi 11, no. 1 (2019), 34-47.

³⁴ Balcı, s.36.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı 2006 Faaliyet Raporu, Ankara, 2007.
- Adalet Bakanlığı 2008 Faaliyet Raporu, Ankara,2009.
- Adalet Bakanlığı 2012 Faaliyet Raporu, Ankara, 2013.
- Adalet Bakanlığı 2016 Faaliyet Raporu, Ankara, 2017.
- Adalet Bakanlığı 2018 Faaliyet Raporu, Ankara, 2019.
- Adliye Ceridesi 1941 sayı 1. s.78.
- Ardahan, Vedat, “Adalet Teşkilatımız” İstanbul Barosu Dergisi, C. XXVI, S. 1, 1952.
- Aydın, Asuman, Hurufat Defterlerine Göre Kütahya Şehri (XVIII. Yüzyıl) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Uşak Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2019.
- Balcı, Emine, “Hukukun Öncü Kadınları: Türkiye’de Kadınların Hukuk Mesleğine Giriş Üzerine Bir İnceleme“ Fe Dergi 11, no. 1 (2019).
- Belgesay, Mustafa Reşit, Teorik ve Pratik Adliye Hukuku; Hukuk Ceza ve İdare Usulü Muhakemelerinin Sentetik İzahı, Marifet Basımevi, İstanbul 1944, s. 63
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, YEE Defteri Nr 706,s.61-79.(Adliye Nezareti Nizamnamesi)
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, YEE Defteri Nr 706,s.61-79.(Adliye Nezareti Nizamnamesi)
- Çadırcı, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- Çiçek, Rahmi, Kastamonu: I.Dünya Savaşında Bir Osmanlı Kenti, Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komisyonu Sempozyumu Zagrep, 2008.
- Demirel, Fatmagül, Adliye Nezareti (Kuruluşu ve Faaliyetleri 1876-1914) Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010.
- Kilim Ergüzeloğlu, Esra, Türkiye’de Adalet Yönetimi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara, 2009.
- <https://www.hsk.gov.tr/Adli-Idari-Yargi-Listesi.aspx>
- Nuray E., Keskin, “Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme: İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu” Memleket Siyaset Yönetim, S.5, 2007.
- Özel, Cengiz, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında 1341 (1925) Teşkilatına Göre Taksimat-ı Adliye Haritası Zaviyesinden Adalet Teşkilatı, Adalet Dergisi, 2019/1-2 sayı 62-63.

Sezen, Tahin, Osmanlı Yer Adları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2017.

Sönmez, Serpil, Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2015.

Şık, Hüseyin, Türk Adli Yargı Sisteminde Savcılık Kurumu, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Diyarbakır, 2018

Tan, Hadi "Cumhuriyetimizin XXV. Yıldönümü Münasebetiyle Cumhuriyet Devrinde Adalet Teşkilatımız" Siyasi İlimler Mecmuası, C. XVIII, S.122, Kasım 1948.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara, 1988

Ünal, Şeref, Anayasa Hukuku Açısından Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Hakimlik Teminatı, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 1994.